ТЕМА 3. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОДАТКОВОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

План

3.1 Економічна сутність податкового прогнозування
3.2 Податкові ризики та підходи до їх управління
3.3 Податковий аналіз як складова процесу податкового прогнозування

4.1 Економічна сутність податкового прогнозування

В результаті управління податками за допомогою податкового прогнозування підприємство отримує наступну інформацію:

− рекомендовану структуру ведення бізнесу;

− оптимальну систему оподаткування (оптимізація оподаткування, мінімізація податкових зобов'язань);

− рекомендовану схему стосунків з діловими партнерами; − спеціальні методи оптимізації податкових зобов'язань;

− рекомендації по веденню бухгалтерського і податкового обліку на підприємстві.

Податкове прогнозування – це діяльність з розробки та практичного застосування схем, які дозволяють знизити податковий тиск, це методи і заходи, спрямовані на збільшення коштів, які залишаються в розпорядженні підприємства після сплати належних податків. При цьому податкове прогнозування повинне спиратися не лише на аналіз поточного законодавства, а й на загальну принципову позицію фіскальних органів з питань оподаткування та перспективне законодавство для уникнення в майбутньому додаткових податкових витрат при ухваленні тих чи інших законів.

На державному рівні роль податкового прогнозування визначає аналіз надходження податків, тенденцій і факторів росту бази оподаткування і на цій підставі визначення обсягів податкових надходжень до бюджету. На макрорівні податкове прогнозування грає роль інструменту управління податками та допомагає визначити реальні суми податкових платежів протягом бюджетного року з ціллю аналізу цієї інформації для подальшої оптимізації податкової політики підприємства.

Податкове прогнозування доцільне завжди: і коли підприємство процвітає, і коли воно балансує на межі рентабельності або, що гірше, на грані банкрутства. При правильному підході поліпшення становища не повинно бути пов'язане з податковими порушеннями і їх наслідками.

Оскільки податкове прогнозування є частиною фінансового планування, при його здійсненні підприємство звичайно керується основними принципами, виробленими практикою його реалізації: платити мінімум з належного; здійснювати сплату податку, як правило, в останній день установленого періоду; використовувати варіанти зниження оподатковуваної бази в рамках цілісної й взаємозалежної системи оподаткування підприємств; використовувати пільгові режими оподаткування, передбачені законодавством; не допускати підвищеного оподаткування шляхом використання спеціальних облікових методів.

Оскільки податкові платежі є однією зі статей витрат, то прогнозування податків є складеним елементом загальної стратегії оптимізації витрат. Разом з тим, нарахування і сплата податків функціонально не пов'язані з виробництвом, податки у всіх випадках – це просте нарахування з доходів підприємця, якого він, природно, бажає уникнути. Цього можна домогтися двома шляхами:

− використовувати всі легальні можливості зниження своїх податкових платежів і перебудовувати свою діяльність таким чином, щоб виникаючи при цьому податкові зобов'язання були мінімальними;

− використовувати нелегальні шляхи заниження податкових зобов'язань – намагаючись приховати свою діяльність і свої доходи від податкової влади, не зупиняючись перед перекручуванням податкової звітності і поданням помилкових даних про свої дії і доходи.

Перший легальний шлях називається запобіганням податків. Він може викликати невдоволення влади, але він знаходиться під захистом закону, хоча в деяких прикордонних випадках результат конфлікту з податковими органам не може бути прогнозований з повною впевненістю.

Другий шлях пов'язаний з порушенням податкових законів і називається відхиленням від податків. До податкового прогнозування він має відношення тільки в тих ситуаціях, коли платник податків під впливом тих чи інших обставин змушений порушувати закон, хоча усвідомлює наслідки цих порушень і готовий нести відповідальність. Також у податковому прогнозування значну роль грають поняття мінімізації та оптимізації податків. Мінімізація податків – це процес, обов'язковими учасниками якого є платник податків і держава із властивими їй специфічними цілями, обумовленими інтересами, потребами й завданнями кожної із сторін.

Податкова оптимізація – це зменшення розміру податкових зобов'язань за допомогою цілеспрямованих правомірних дій платника податків, що включають повне використання всіх наданих законодавством пільг, податкових звільнень та інших законних прийомів і способів. При управлінні податками на підставі податкового прогнозування на перший план має виходити обґрунтовування його принципів і методів, створення методології планування оподаткування підприємства.

Найбільш придатною для реалізації стратегічних цілей податкового планування є проектна структура управління податковими потоками, яка дозволяє об'єднати елементи організаційної структури та індивідуальний підхід при оптимізації податкового портфеля. Проектна структура вимагає застосування знань і навичок фахівців різного профілю – працівників фінансової, бухгалтерської, економічної, податкової служб самого підприємства. Успішність побудови підсистеми податкового планування не в останню чергу залежить від наявності налагодженого, раціонально організованого документообігу на підприємстві.

4.2 Економічна сутність податкового прогнозування

Одним із різновидів економічного ризику є податковий ризик, який має всі характеристики загальноекономічних ризиків: конфліктність, всеохоплюваність, імовірність, невизначеність та альтернативність. Податковий ризик, як і економічний ризик, доцільно визначати як вартісний вимір

результатів діяльності людського капіталу в умовах невизначеності та недосконалості інформаційного забезпечення. Основою невизначеності в системі керування податковими ризиками є невизначеність і недостовірність інформації, під впливом яких виникають порушення у фінансових потоках. У певний період часу порушення в даних потоках перетворюються на ризиковані. Однак виявлення, розпізнавання й керування податковими ризиками є завданням працівників, які в постіндустріальній економіці отримали назву «людський капітал».

Згідно з наказом Державної податкової адміністрації України «Про затвердження методичних рекомендацій з моніторингу податкових ризиків», податковий ризик трактується як вірогідність порушення податкового законодавства, внаслідок чого можливі втрати бюджету. Тобто ці порушення виникають між податківцем або уповноваженою особою Державної податкової служби та платником податків.

Податковий ризик з погляду держави в особі її уповноважених органів – це ймовірність (загроза) недоотримати податки в бюджет через використання платниками податків методів мінімізації (оптимізації) оподаткування, можливих через ті чи інші недоліки в податковому законодавстві. Податковий ризик з погляду платника податків – це ймовірність (загроза) донарахування йому податки (збори), пеню й штрафи в ході податкової перевірки через розбіжності, що виникли між даними платника податків і податківців, у трактуванні податкового законодавства, яка може спричинити зростання податкового навантаження для господарюючого суб'єкта.

Розгляд сутності податкових ризиків дає підстави врахувати той факт, що ризик включає не стільки наявність ризикової ситуації і її усвідомлення, стільки прийняття рішення на основі проведення аналізу та моніторингу ризику. Тому податкові ризики, як і будь-який ризик, потрібно не тільки передбачати, а й мінімізувати, тобто керувати ними. У таких умовах необхідно створити наукову концепції щодо вивчення ризиків у сфері оподаткування, що стане важливим теоретичним підґрунтям розбудови вітчизняної податкової системи.

У процесі керування податковими ризиками доцільно використовувати системний підхід, який фокусує увагу не тільки на організації, але й на середовищі, що її оточує. Центральним для нього є поняття «система». В економіці система являє собою складний механізм, для якого характерні причинно-наслідкові взаємодії. Деякі західноєвропейські економісти дотримуються думки, що керування ризиком – це дії, здатні забезпечувати стабільність відповідної діяльності шляхом включення можливих втратних випадків до процесу керування. Такі висновки дають підстави вважати, що систему керування податковими ризиками можна охарактеризувати як сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів, до яких відносять:

– сутність ризику та джерела його виникнення;

– аналіз, оцінка й опис ризику (характеристика ризику);

– сукупність методів, прийомів і заходів, які дозволяють прогнозувати надходження податкових платежів і вжити заходів із мінімізації порушень у цій сфері;

– методи мінімізації ризику;

– моніторинг заходів запобігання й протидії ризикам.

У системі керування податковими ризиками його об'єктом є соціальні цінності, на які спрямовані конкретні посягання у сфері оподаткування, що призводять до ненадходження коштів до бюджету чи державних цільових фондів.

До суб'єктів керування податковими ризиками можна віднести представників державних податкових органів, які за допомогою різних прийомів і способів керування цілеспрямовано впливають на податкові ризики. Створення Державної податкової адміністрації в Україні потребувало використання зарубіжного досвіду. Щоб створити партнерські відносини та атмосферу повної довіри й поваги між податковою службою і платниками податків, за приклад обрано досвід діяльності Податкової та митної адміністрації Нідерландів,оскільки в цій державі, рівень добровільної сплати податків становить 97 %. Основний принцип податкової служби Нідерландів – орієнтування платників на добровільну сплату податків, а головний напрямок роботи – законодавча політика щодо ризиків і керування ними.

Тобто основними джерелами виникнення податкових ризиків у системі керування є моральні, які породжують адміністративні та економічні чинники. У цьому випадку порушено виконання фіскальної функції податків, головною метою якої є наповнення доходної частини бюджету держави для задоволення потреб суспільства. Має місце ситуація нерівності прав і обов'язків усіх суб'єктів податкових правовідносин та абсолютної свободи держави в їх визначенні.

У процесі аналізу системи керування податковими ризиками доцільно застосовувати системний підхід як основний методологічний інструмент. Податкові ризики характеризують за такими напрямками: об'єкт, джерела виникнення, сукупність досліджуваних інструментів, комплексність дослідження, фінансові наслідки, характер прояву в часі, можливість передбачення.

Найбільший інтерес становлять характеристики податкових ризиків за суб'єктами, які виникають у результаті діяльності фізичних та юридичних осіб і формуються за такими критеріями:

1) кількісні: допустимий ризик, критичний ризик; катастрофічний ризик;

2) якісні:

– за впливом наслідків ризиків – виправдані, невиправдані;

– за часом виникнення – перспективні, поточні, оперативні;

– за функціональними ознаками – загальносуспільні, податкові.

Сьогодні інформація стає найістотнішим чинником функціонування економічної системи. Керівник на будь-якому рівні керування стикається з проблемами економічного інформаційного забезпечення: недостатністю інформації, появою нових напрямків розвитку інформаційних і технологічних структур, обмеженістю доступу до статистичних і нормативних даних.

Тому система керування ризиками повинна включати заходи з постійного контролю за фінансово-господарською діяльністю платників податків (здійснення перевірок), моніторингу сплати ними податків, виявлення порушень у сплаті податків та зборів, а також найголовніше – недопущення

повторного використання схем ухилення, які були виявлені органами Державної податкової служби раніше.

4.3 Податковий аналіз як складова процесу податкового прогнозування

Інформаційне забезпечення податкового аналізу включає в себе головний елемент – інформаційну базу даних, сформованих за правилами П(С)БО Податкового Кодексу України. Використання в аналізі двох самостійних джерел інформації пов'язано з тим фактом, що розрахунок ряду податків здійснюється на базі бухгалтерського обліку. У той же час у ряді випадків, використовуючи методи бухгалтерського обліку, не можливо виконати досить велику кількість вимог, що існують у нормативних документах з оподаткування. Бухгалтерський облік тут непридатний. У даному випадку йдеться про інформацію, зібрану на регістрах податкового обліку.

Існуючі в організації системи обліку містять необхідну для управління податками інформацію, потрібно тільки її правильно використовувати. Завдання податкового аналізу полягає в об'єднанні наявної інформації в систему знань щодо її використання. Податковий аналіз, виступаючи споживачем інформаційних даних, повинен виявити переваги і недоліки діючої системи інформації, сприяти її застосуванню для досягнення цілей організації, дозволяючи при цьому досягати цілей кожної з існуючих в організації систем обліку. Для формування податкової політики підприємства необхідно проводити аналіз інформаційної податкової бази.

Даний аналіз доцільно проводити за двома напрямками: за попередні періоди (при цьому вихідною інформацією виступають дані податкових декларацій, розрахунків за попередні періоди) і майбутні періоди (показники бюджетів підприємства). При цьому аналізі слід приділити увагу таким складовим, як факторному аналізу податкових платежів, аналізу структури і динаміки податкових платежів, аналізу податкового навантаження підприємства, аналізу податкової заборгованості підприємства.

Факторний аналіз податкових платежів дозволить виділити внутрішні (залежні від підприємства) і зовнішні (закладені в податковому законодавстві) фактори, що забезпечують оптимізацію оподаткування підприємства, більш високий рівень податкового планування і прогнозування.

Вивчення процесів оподаткування підприємства базується на методі економічного аналізу, як загальному підході до дослідження з метою управління будь-яким об'єктом. Складовими рисами діалектики його основи: є єдність аналізу і синтезу, вивчення економічних явищ у взаємозв'язку, розвитку, динаміці, що дозволяють повною мірою зрозуміти логіку функціонування системи оподаткування на мікрорівні, врахувати тенденції її розвитку, пізнати основні напрями вдосконалення податкової політики як на корпоративному, так і державному рівні управління податками.

Особливостями методу економічного аналізу є використання системи показників і факторів господарської діяльності, вибір вимірників та оцінки залежно від особливостей аналізованих явищ, вивчення причин зміни показників і виявлення впливу факторів на результативний показник з використанням прийомів математики, статистики та господарського обліку.

Процес податкового аналізу базується на податковому законодавстві, що тягне за собою використання нових, властивих податковій сфері, синтетичних і аналітичних показників.

Вивчення і вимірювання впливу факторів на величину досліджуваних показників у податковому аналізі здійснюється за допомогою детермінованого факторного аналізу як одноступінчастого, так і багатоступінчастого, динамічного і статичного типу. Прямі зв'язки в податковому аналізі є важливими в першу чергу, оскільки вони дають найточніші оцінки факторних впливів у динаміці зміни узагальнюючого показника.

У разі неможливості визначення безперервного ланцюга прямих зв'язків застосовується стохастичний аналіз, спрямований на вивчення непрямих зв'язків. Але, незалежно від способів факторного аналізу, його завдання буде полягати у виділенні факторів зміни узагальнюючого показника за критеріями причинності, достатньої специфічності, самостійності існування, облікової можливості і визначення, чим саме чисельний приріст податкового зобов'язання (або податкового навантаження) зобов'язаний збільшенню кожного фактора .

Факторний аналіз доцільно здійснювати у два етапи:

– перший - аналіз факторів, які впливають на суму податкового платежу;

– другий – за більш впливовими факторами проводиться більш поглиблений аналіз з метою виявлення статей, що мають найістотнішій вплив на суму податкового платежу.

Так, наприклад, у частині податку на прибуток на першому етапі необхідно проводити факторний аналіз за такими складовими, як зміна ставки податку на прибуток, зміна суми доходів, витрат і суми амортизаційних відрахувань. У результаті такого аналізу виявляють ряд факторів, які найбільше впливають на зміну податкових платежів підприємства. Як наслідок, виявляються ряд податкових платежів, що підлягають першочерговій оптимізації, а також групи факторів за цими платежами, які мають найбільш значущий вплив на податкове навантаження підприємства.

У системі управління оподаткуванням на мікрорівні податковий аналіз тісно пов'язаний з іншими функціональними явищами. Він є сполучною ланкою між обліком і прийняттям управлінських рішень, відіграє важливу роль у підготовці інформації для податкового прогнозування.

Сукупність факторів впливу велика і включає показники економічного і технологічного характеру. Проведення факторного аналізу вимагає від аналітика знань у суміжних галузях: у податковому і господарському праві, виробничій технології.

Власникам підприємства податковий аналіз надає інформацію про сукупний вплив податків на динаміку їх власних доходів, дозволяє оцінити ефективність податкового виробництва як сукупність способів, засобів, технічних прийомів і методів, що застосовуються керівництвом підприємства для обов`язковості сплати податків.

У разі застосування аналізу структури і динаміки податкових платежів необхідно розрахувати структуру сум податків і зборів за кожен рік досліджуваного періоду. Аналіз структури податкових платежів підприємства слід проводити за питомими видами джерел сплати податкових коштів:

1) непрямі податки: податок на додану вартість, акцизний податок, митні

збори;

2) податки і збори, що включаються у витрати виробництва та обігу: плата за користування надрами, плата за землю, збір за спеціальне використання води екологічний податок і ін.;

3) податки і збори, що сплачуються з фінансового результату;

4) податок на прибуток підприємств;

5) загальна сума податків і зборів, сплачена підприємством.

Аналіз структури динаміки податкових платежів дозволить виявити платежі, які мають найбільшу питому вагу в загальній сукупності податків; дозволить проаналізувати зміни, що відбулися за період у співвідношеннях питомих ваг податків; дозволить попередньо визначити причини динаміки податкової структури; виявити ті податки, у динаміці яких відбулися найбільш значущі зміни; визначити причини, що викликали їх.

При використанні аналізу податкового навантаження на перший план висувається отримання найбільш інформативних показників податкового тягаря, системи аналітичних показників, з яких складаються узагальнюючі показники податкового навантаження, що дають найточніші економічні оцінки і дозволяють отримати найраціональніше рішення. На мікроекономічному рівні показник податкового навантаження відображує частку сукупного доходу платника податку, який вилучається до бюджету.

Показник розраховується як відношення суми всіх нарахованих податкових платежів організації до обсягу реалізації продукції (робіт, послуг). Сукупне податкове навантаження підприємства - це відношення всіх нарахованих податкових платежів до виручки від продажу товарів (робіт, послуг) за звітний період, включаючи доходи від інших надходжень:

$$ПНзаг = НП / (ДР+ ПД),$$

де ПНзаг – податкове навантаження на підприємство при застосуванні загального режиму оподаткування;

- НП – - загальна сума всіх нарахованих податків;
- ДР доходи від реалізації товарів (робіт, послуг) і майнових прав;
- ПД – позареалізаційні доходи.

Податкова ціна отриманої виручки в кожного підприємства своя і залежить від показників, що визначають бази оподаткування по податках, що сплачуються підприємством. Кожному підприємству властива своя специфіка, але при цьому можна визначити основні фактори, що впливають на розмір податкового навантаження.

До таких факторів можна віднести:

– елементи договірної та облікової політики для цілей оподаткування;

– пільги і звільнення;

– основні напрямки розвитку бюджетної, податкової та інвестиційної політики держави, що впливають безпосередньо на елементи податків;

– отримання податкового кредиту, розстрочок і відстрочок по податках і зборах;

– розміщення бізнесу та органів управління господарюючих суб'єктів в

офшорах, у тому числі у вільних економічних зонах.

Податки і збори розрізняються між собою за ознаками об'єкта оподаткування і джерела сплати. Тому при визначенні рівня відносного податкового навантаження необхідно враховувати цю різницю. Дана відмінність дозволить визначити систему розрахункових відносних показників – аналітичних коефіцієнтів податкового навантаження на різні показники діяльності підприємства. Ці коефіцієнти і характеризують ступінь тиску податкового преса на основні фінансово-економічні показники господарюючого суб'єкта.

Аналіз податкової заборгованості підприємства необхідно проводити за такими складовими:

– аналіз динаміки заборгованості підприємства по податках і зборах;

– аналіз структури заборгованості підприємства по податках і зборах;

– аналіз співвідношень сум заборгованостей і сум податків і зборів, що сплачуються підприємством;

– факторний аналіз заборгованостей підприємства.

Далі розраховуються співвідношення сум заборгованостей підприємства і загальної суми податків і обов'язкових платежів за роками всередині досліджуваного періоду, а також за тими видами платежів, за якими утворилися найбільші величини заборгованостей (ПДВ, податок на прибуток, акцизи і т.п.).

Результати розрахунків слід аналізувати в комплексі. Тенденції, виявлені в динаміці і структурі заборгованості по окремих податках і зборах, і в співвідношеннях сум платежів, дозволяють вирішити такі завдання:

– визначити податки, за якими склалися найбільші заборгованості;

– виділити всередині досліджуваного періоду роки, коли підприємство не змогло розрахуватися з держбюджетом і позабюджетними фондами з обов'язкових платежів;

– виділити ті види обов'язкових платежів, які викликають у платників найбільші труднощі зі сплатою, тобто найбільш обтяжливі для господарюючого суб'єкта. Подібна характеристика також є непрямою оцінкою податкового навантаження;

– за результатами аналізу попередньо визначити можливі фактори або причини, що викликали виникнення досліджуваних заборгованостей по податках і зборах;

– уточнити причини порушень податкової дисципліни за даними бухгалтерської та фінансової звітності, тобто завершити факторний аналіз заборгованостей.